

Posudek vedoucího bakalářské práce:

Veronika Pelíšková, Věková a pohlavní skladba zemřelých v Chebu v druhé polovině 19. století,

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2024.

Bakalářská práce Veroniky Pelíškové je založena jako práce historicko-demografická: věnuje se proměně věkové a pohlavní skladby zemřelých osob v Chebu v poslední čtvrtině 19. století. Metodicky je postavena na sledování změn ve složení zemřelých mezi léty 1870 a 1909; zvolený časový úsek postihuje jednak období rychlých modernizačních změn na celozemské úrovni (industrializace, urbanizace, proměna sociální skladby obyvatel, demografický přechod atd.), jednak dynamického průmyslového rozvoje a poměrně rychlého populačního růstu města Chebu. Výchozím předpokladem je, že vzhledem ke zlepšování zdravotní péče, hygienických poměrů a životní úrovně, vedoucímu k prodlužování průměrné délky života a zvyšování naděje na dožití, by měla být v průběhu sledovaného období patrná proměna skladby zemřelých směrem k snižování podílu dětí a zvyšování podílu starých osob. Vedle toho autorka zaměřuje pozornost na mladé ženy ve věku 15-24 let mezi zemřelými a vyslovuje se k tezím o vyšší úmrtnosti v této skupině na sklonku 19. století.

U vědomí, že samotná skladba zemřelých vypovídá o úmrtnostních poměrech jen omezeným způsobem, přistupuje Veronika Pelíšková také k propočtu hrubé míry úmrtnosti pro ty roky sledovaného období, pro něž známe počet obyvatel města (díky dobovým obyvatelským censům). Kvůli vysoké míře pracnosti, která by dalece překračovala rámec bakalářské práce, nebyla zjišťována věková a pohlavní struktura chebské populace (v takovém případě by bylo třeba pracovat se sčítacími operáty z vybraných censů). Proto autorka nemá možnost dospět ke specifické míře úmrtnosti jednotlivých věkových a pohlavních skupin, což by charakterizovalo úmrtnostní poměry v Chebu zcela jednoznačně.

Protože v dosavadních studiích o vývoji obyvatelstva v různých lokalitách během 19. století je věková a pohlavní skladba zemřelých rovněž sledována, umožnilo to autorce zasadit do širšího kontextu nejen vlastní propočty hrubé míry úmrtnosti pro roky 1880, 1890 a 1900, ale i poznatky o struktuře zemřelých v Chebu. Poznatky a data pro české země čerpá zejména z klasické práce L. Kárníkové, srovnávací data pro vybrané lokality získává zpravidla ze studií, publikovaných v Historické demografii.

Předně je nutno vyzdvihnout, že Veronika Pelíšková odvedla poctivou heuristickou práci a adekvátně zpracovala primární pramen, tj. matriky zemřelých. Opřela se také o relevantní literaturu a počet titulů v seznamu použité literatury je na poměry bakalářské práce nadstandardní. Objevují se v něm ovšem i tituly, na které se v textu neodkazuje, což v pořádku není.

Metodicky si autorka počíná správně a přiměřeně, i když interpretačně zůstává dosti na povrchu: možností, které skýtají zjištěné hodnoty, využívá jen částečně

a ještě méně se pokouší interpretačně překročit rámec přirozené měny obyvatelstva a vtáhnout do hry i otázku migrace (s. 31 aj.). Přitom migrace mohla populaci zásadně utvářet a ovlivňovat tak zjištěné ukazatele. Např. nižší úroveň hrubé míry úmrtnosti může svědčit stejně tak o dobrém zdravotním stavu a životních podmínkách populace, jako o vystěhovalectví významné části dospělé populace, která pak snižovala počty starých lidí ve zkoumané lokalitě. Nebo vyšší podíly zemřelých žen mezi osobami postreprodukčního věku nemusí nutně znamenat, že se ženy dožívaly vyššího věku než muži, ale může být i důsledkem toho, že mladší muži z lokality odcházeli ve větší míře než jejich vrstevnice (např. za prací), resp. že do lokality přicházely v mladším věku ve velké míře hlavně ženy a následně zde zestárly. Posledně jmenovaná varianta by určitě přicházela pro Cheb v úvahu; sama autorka konstatuje, že ve městě byla řada textilních provozů, které mohly zaměstnávat hlavně ženy (s.22 resp. s.45-46).

Interpretační pasáže poněkud trpí určitou nesoustavností a nelogickým přeskokováním od jednoho k druhému, což místy působí zmatek. Nejednou lze narazit na pojmovou nepřesnost či vyloženě záměnu. V případě záměny pojmů *matrika a farnost* (s.29) to není takový problém, horší je to se záměnou pojmů *počet a podíl* (s.36, 47), nebo *mrtvorození a zemřelí kojenci* (s.36). To už je pro čtenáře dosti zavádějící. Ačkoliv během práce autorka plně pochopila, že podíl kojenců mezi zemřelými není totéž co kojenecká úmrtnost a že s tím, co má v ruce, nemůže zpravidla o míře úmrtnosti hovořit, v textu ještě místy tato chyba zůstává (s.37, 49, 50). Úplně zbytečné jsou pak chyby v uváděných hodnotách, které jistě vznikly z nepozornosti, ale které snižují hodnotu autorčina výkladu, Namátkou několik příkladů ze s.36-37:

1/ „Ve věku 0-14 zemřelo dohromady 4691 dětí, z toho **84,5%** zemřelo již do 1 roku života.“ Z přílohy 4 ale plyne, že podíl kojenců na věkové skupině 0-14 byl 57,5% (a kdybychom zahrnuli i mrtvorozené šlo by o 61,5%).

2/ „...ve věkové skupině 1-4 let...se počet zemřelých...pohyboval okolo **400**.“ To ale pravda není; jak plyne z tabulek 5-8, počet zemřelých dětí tohoto věku dosáhl maxima v pětiletí 1875-79, kdy činil 246 osob obojího pohlaví.

3/ „...ve věkové skupině..5-9 let...v letech 1905-09 vzrostl (počet) na **31** osob.“ Z tabulky 8 nicméně plyne, že v daném pětiletí zemřelo 63 dětí ve věku 5-9 let.

4/ „Mezi léty 1870-79 a 1880-89..se počet (zemřelých) zvýšil o 295 zemřelých. Z toho ale většinu zastupovaly ženy. Jejich počet... narostl o 128 zemřelých, u mužů o **63** zemřelých.“ Tvrzení o převaze žen v nárůstku je ovšem nepodložené, ve skutečnosti narostl počet zemřelých mužů mezi zmiňovanými desetiletími o 167.

Výtku bych měla i ke kontextovým výkladům. Je na nich patrně, že jednotlivé pasáže jsou přejaty z různých zdrojů (a často i vytrženy z kontextu původního výkladu), jejichž poznatky málo promyšleny a málo integrovány do jednoho logického výkladu. Příklad za všechny z úvodní kapitoly, kde autorka na s.2 tvrdí, že v 19. století „...znatelně ubylo zemřelých, stejně tak sňatečnosti a

porodnosti“ (což je samo o sobě hodně diskutabilní), aby o několik řádků níže konstatovala, že ve zvoleném období „narůstal počet zemřelých“ (s.2). Co tedy platí?

Autorka leckdy zbytečně (a tak trochu ke své škodě) zabíhá hluboko do 18. (a dokonce i 17.století - např. na s.15) a nechtěně tak odhaluje ne zcela suverénní orientaci v dějinách raného novověku. Např. jistě lze souhlasit s tvrzením, že radikálním zásahem do hospodářského a sociálního vývoje bylo zrušení nevolnictví v roce 1781 (s.4), ale méně už tvrzením, že se tím nevolníci stali osobně svobodnými a že jim to umožnilo stěhovat se a odcházet pracovat do zahraničí. Odchody části populace z venkova (ke kterým ovšem docházelo spíše až od poloviny 19. století) byly motivovány zpravidla nedostatkem příležitostí k obživě v rodné vesnici, takže představa, že vlastníci půdy následně trpěli nedostatkem pracovní síly je rovněž diskutabilní (to platí spíše o sto let později, než pro dobu, do které to situuje autorka). Poslední příklad: železnice nevznikly původně jako počiny soukromníků, které posléze vykoupil stát (s.7), stát je naopak prvním budovatelem železnic od 40. let. To co autorka píše, platí jen o lokálních tratích, které vznikaly od 70. let.

S výše řečeným souvisí i poslední výtka vůči obsahu: názvy kapitol leckdy velmi volně souvisejí s jejich obsahem, v některých případech se s ním prakticky míjejí. Tak je tomu v případě kap. 2.2.1., která neobsahuje nástin vývoje úmrtnosti od 17. století, jak slibuje název, ale výklad o faktorech, které byly příčinou úmrtnosti. Podobně je tomu i u kap. 2.2.2.

Po formální stránce bych práci vytkla občas matoucí podobu tabulek. Někdy jde o to, že z názvu jasně neplyne, co tabulka obsahuje (příloha 3 a 4), zpravidla nejsou uváděny zdroje. Příloha 1 a 2 dle názvu udává totéž, ale některé hodnoty se liší. Bylo by to možné u obhajoby vysvětlit? A konečně v textu se odkazuje na přílohu 6 (s.48), které ovšem v práci vůbec není..

Ač se posudek soustředil hlavně na slabší místa, je nutno na závěr vyzdvihnout velký kus dobré práce, kterou Veronika Pelíšková odvedla. Předložený text sice obsahuje některé věcné chyby či sporná tvrzení, ale je logicky uspořádán a předložené interpretace jsou adekvátní.

Práci Veroniky Pelíškové proto doporučuji k obhájení a navrhuji hodnotit ji jako velmi dobrou.